

VLIV FINANČNÍ KRIZE NA POJISTNÉ MODELY V SOCIÁLNÍCH SYSTÉMECH

IMPACT OF THE FINANCIAL CRISIS ON INSURANCE MODELS IN SOCIAL SYSTEMS

Mirka Wildmannová

Abstract

V rámci Evropské unie neexistuje jednotný systém sociálního zabezpečení, ale 28 národních systémů v rámci celého společenství. Zabezpečení vybraných sociálních rizik je v evropských sociálních státech zajištěno především průběžným systémem financování. Jednotlivé sociální státy se svým zabezpečením sociálních rizik liší v rozsahu zajištění, výběrem pojistného, výší dávek, dobou pojištění, nároků na dávku. Cílem příspěvku je poukázat, jaký vliv měla finanční a hospodářské krize na výběr pojistného a zda se tato krize projevila i ve fiskálních výdajích na určitá rizika. Porovnání s ČR bude provedeno s Francií jako reprezentantem štědrého sociálního státu. Obě země prochází dílčími reformami, které mají přispět k vyšší efektivnosti financování sociálního systému.

Key words: finanční krize, pojistné dávky, sociální reformy, sociální riziko, průběžné financování

Abstract

Within the European Union there is no uniform social insurance system but a total of 28 national systems within the entire community. Selected social risks are covered in the European social systems largely through a system of continuing funding. The individual social states differ in respect of the social risk coverage in terms of the scope of coverage, premium collection, amount of benefits, insurance period, and benefit entitlement. The objective of this paper is to highlight the effect of the financial and economic crisis on the insurance premium collection and determine whether this crisis resounds in fiscal expenditure on certain risks. The CR will be compared with France as a representative of a generous social welfare state. Both countries are undergoing partial reforms that should contribute to a higher efficiency of the social system funding.

Key words: financial crisis, insurance benefits, social reform, social risk, continuing funding

JEL Code: H53, I39

Úvod

Jednotlivé členské státy mohou k problematikám - jako je stárnutí, rostoucí participace žen na trhu práce, předčasné odchody do důchodu, růst počtu domácností, ve kterých žijí jednotlivci nebo domácnosti, kde ani jeden člen není zaměstnán – sociální politiky přistupovat po svém, ovšem vždy s respektem nadnárodního rámce stanoveného Evropskou unií. Odlišnost přístupu jednotlivých členských zemí k sociální politice jako takové je v závěru výhodou, neboť jak uvádí Kahoun (2009), důsledkem jednotného přístupu bohatých členských států by bylo ohrožení ekonomického rozvoje zemí chudších. Naopak sjednocení na úroveň zemí nejchudších by vzbudilo pocit ohrožení u občanů zemí vyspělých, kteří měli ze sociální politiky prospěch, jelikož jejich finanční zainteresování je větší na základě plateb pojistného a dalších finančních transferů (Duková, 2013). Dle Krebse (2015) se vzájemná závislost vzhledem ke globalizaci v posledních letech zvyšovala víc než kdy předtím a to i v sociální oblasti ve smyslu nalézání společných hodnot a mechanismů. Důležitou roli hraje i propojování ekonomických a sociálních úvah a cílů, uvědomování si determinace hospodářské a sociální politiky v rámci státu, jak v oblasti zdrojů, tak výsledných efektů.

Evropský sociální model je tématem pro současnou diskusi odborníků nejen na sociální, ale především fiskální politiku. Většina odborníků se shodne na tom, že vzhledem k demografickým ukazatelům a fiskální krizi hospodářství je třeba změnit pohled na welfare state Evropy. Diskuse o fenoménu sociálního státu se netýká jeho samotné existence, ale spíše toho, jak by měl fungovat: v jakém rozsahu, v jakém uspořádání a jak být efektivní z dlouhodobého hlediska (Wildmannová, 2015). To vše má vliv na rozsah financování a tlak na fiskální rozpočty.

1. Cíl a metodologie

Cílem příspěvku je poukázat, jaký vliv měla finanční a hospodářské krize na výběr pojistného a zda se tato krize projevila i ve fiskálních výdajích na určitá rizika. Porovnání s ČR bude provedeno s Francií jako reprezentantem štědrého sociálního státu. Obě země prochází dílčími reformami, které mají přispět k vyšší efektivnosti financování sociálního systému.

Ke zpracování porovnání pojistných systémů a zhodnocení výdajové politiky bylo využito dat oficiálních webových stránek zastřešující systémy sociálního zabezpečení daných zemí (oficiální stránky jednotlivých ministerstev a portálů sociálního zabezpečení - Česká správa sociálního zabezpečení v ČR a Sécurité sociale ve Francii). Rovněž bylo čerpáno z mezinárodních portálů sociálního zabezpečení, např. Cleiss a Missoc.

2. Výsledky a diskuse

Mezi hlavní faktory ovlivňující stav jednotlivých sociálních systémů řadíme (Krebs, 2015):

- Vývoj HDP dané země
- Vývoj nezaměstnanosti
- Vývoj ekonomické aktivity
- Vývoj cen a mezd v dané ekonomice
- Vývoj nemocnosti
- Demografický vývoj.

Pro určení dopadů světové finanční krize na pojistné systémy České republiky a Francie jsou pro nás stěžejní zejména faktory ekonomické. Nachází-li se ekonomika v recesi a má nízké HDP či dokonce záporné přírůstky, vede tato situace obvykle k růstu nezaměstnanosti a zároveň k poklesu cen a mezd. Obdobná situace nastala právě v roce 2008 v důsledku tzv. Světové finanční krize, kdy se jednalo o nejhlubší finanční krizi od 30. let 20. století. Načasování a projevy krize se v jednotlivých členských zemích EU lišily. Průběh krize měl ve vyspělých ekonomikách několik fází, které se vzájemně prolínaly a ovlivňovaly.

2.1. Sociální výdaje jako podíl na HDP

Stěžejním ukazatelem v případě sociální ochrany obyvatelstva daného státu je podíl výdajů na sociální zabezpečení na jeho HDP. Prvenství v nejvyšším podílu sociálních výdajů na HDP dané země v rámci EU si do roku 2004 drželo Švédsko. Následně však toto prvenství převzala Francie. Do roku 2007 se podíl sociálních výdajů na HDP pohyboval v rozmezí 30-31%, avšak v souvislosti s ekonomickou krizí došlo v roce 2009 k nárůstu tohoto podílu. Česká republika měla v rozpětí let 2000-2010, tedy i v pokrizovém období, podíl sociálních výdajů na HDP nižší než byl průměr EU (Průša, Víšek, Jahoda, 2014).

Podíl výdajů k HDP zahrnuje nejen sociální dávky obyvatelstvu, ať už peněžité nebo naturální, ale také administrativní náklady spojené s řízením a správou systému sociálního zabezpečení dané země a také další výdaje spojené s různými programy sociální ochrany obyvatelstva (Eurostat, 2015).

Tab. 1: Sociální výdaje jako % HDP

	Česká republika	Francie	EU 27/28
2003	18,6	30,1	-
2004	17,8	30,4	-
2005	18,0	30,6	26,1
2006	17,6	30,3	25,7
2007	17,7	30,0	25,4
2008	17,9	30,3	26,0
2009	20,1	32,6	28,7

2010	20,1	32,7	28,6
2011	20,1	32,5	28,2
2012	20,5	33,3	28,6
2013	20,2	33,7	-

Zdroj: Eurostat (2015), vlastní zpracování

Z tabulky je patrné, že v případě obou zemí došlo v pokrizovém období k nárůstu sociálních výdajů. Do roku 2008 byl vývoj tohoto ukazatele v obou zemích dlouhodobě konstantní. V období po krizi se podíl sociálních výdajů k HDP v případě České republiky zvýšil přibližně o 2,2 procentních bodů a konstantní se udržel do roku 2013. V případě Francie došlo k většímu nárůstu, přibližně 2,3 procentních bodů. V roce 2012 však došlo k dalšímu nárůstu (o více jak 1 procentní bod).

2.2. Dopady krize na pojištění v ČR

Určujícím faktorem pro systémy sociálního zabezpečení je výběr pojistného a výdaje na dávky důchodového a nemocenského pojištění. Jak uvádí ČSSZ (2010) příjmy z důchodového a nemocenského pojištění spadají pod příjmy státního rozpočtu. Ze státního rozpočtu ČSSZ každoročně obdrží prostředky na výplatu dávek sociálního pojištění. Výše těchto prostředků je nezávislá na tom, jak velký objem peněz v předcházejícím období ČSSZ na pojistném vybrala.

Následující tabulka shrnuje data týkající se sociálního zabezpečení ČR v období let 2008 – 2015.

Tab. 2: Saldo českého systému sociálního zabezpečení (příjmy z pojistného na důchodové a nemocenské pojištění, výdaje na dávky důchodového a nemocenského pojištění)

Sociální zabezpečení (mld.Kč)	Příjmy	Výdaje	Příjmy/výdaje
2008	357,6	336,8	20,9
2009	324,5	357,6	-33,1
2010	332,6	360,6	-28,0
2011	344,2	380,6	-36,4
2012	348,3	392,1	-43,9
2013	348,9	393,6	-44,7
2014	359,0	398,5	-39,5
2015	379,4	409,6	-30,2

Zdroj: ČSSZ (2015), vlastní zpracování

Jak uvádí ČSSZ (2016), vliv na celkovou částku vybraných finančních prostředků převážně na důchodové pojištění byl v roce 2009 dán zejména poklesem počtu podnikatelských subjektů a mírou nezaměstnanosti. Oba tyto faktory můžeme připsat hospodářskému poklesu

v důsledku finanční krize. Příjmy státního rozpočtu z pojistných odvodů začaly po krizi růst, avšak předkrizové hodnoty, jak vyplývá z tabulky, dosáhly až v roce 2014. Jak v roce 2016 potvrzuje ČSSZ, příjmy z pojistného stále rostou. Nárůst příjmů byl úzce spojen s nárůstem poplatníků pojistného. Počet zaměstnavatelů se zvýšil přibližně o 4 300, počet zaměstnaných pojištěnců zhruba o 93 300. Účet sociálního pojištění je stále v deficitu, ale rozdíl mezi příjmy a výdaji klesl v porovnání s rokem 2014 o 9,27 mld. Kč, což ve svém důsledku meziročně znamená pokles schodku o přibližně 23,5% (ČSSZ, 2016).

Viditelný je nárůst výdajů systému sociálního pojištění České republiky. Výdaje skokově narostly v období po krizi, kdy v roce 2009 ČSSZ vyplatila na pojistných dávkách o 20,8 mld. Kč více. V roce 2011 došlo k dalšímu skokovému nárůstu výdajů o rovných 20 mld. Kč. Rostoucí trend si výdaje na dávky sociálního pojištění udržely dodnes. Jak tabulka č. 2 ukazuje, celkové saldo bylo v přebytku pouze v roce 2008. Od roku 2009 vykazuje systém sociálního pojištění deficit, který byl zapříčiněn jak poklesem příjmů z pojistného, tak nárůstem výdajů na pojistné dávky. Růst příjmů z pojistného na sociální zabezpečení úzce souvisí s poklesem nezaměstnanosti v posledních letech a její konstantní úrovní (míra nezaměstnanosti k 31. 3. 2016 byla 4,1%, průměr EU 8,8%), (Eurostat, 2016).

2.3. Dopady krize na systém pojištění ve Francii

Ve Francii se výběrem pojistného na sociální zabezpečení zaobírají na místní úrovni Úřady pro vybírání příspěvků sociálního zabezpečení a rodinných přídatků (URSSAF). Na tyto úřady dohlíží celostátní orgán tzv. Ústřední instituce pro orgány sociálního zabezpečení (ACOSS). Tato instituce provádí kontrolu nad jednotlivými peněžními toky v rámci každé oblasti z hlediska přidělovaných a skutečně vyplácených prostředků na jednotlivých účtech. Financování systému sociálního zabezpečení – stejně jako v ČR – plyne zejména z příspěvků na státní pojištění odváděných zaměstnavateli a zaměstnanci, z daní a vyčleněných poplatků (Ec.europa, 2012). Všechny hodnoty odpovídají obecnému režimu francouzského sociálního zabezpečení, jež na území Francie pokrývá více než 80% populace (Ecosante, 2014).

Následující tabulka zahrnuje bilanci (rozdíly v příjmech a výdajích) jednotlivých pojistných dávek: nemocenské pojištění, důchodové pojištění, pracovní úrazy a nemoci z povolání a politika zaměstnanosti.

Tab. 3: Bilance jednotlivých druhů pojištění ve Francii

Bilance (mld. Euro)	Nemocenské	Důchodové	Pracovní úrazy a nemoci z povolání	Politika zaměstnanosti
2008	-4,5	-5,6	-0,3	4,6
2009	-10,6	-8,2	-0,7	-1,3
2010	-12,1	-10,8	-0,6	-3,6
2011	-11,5	-6,8	0,1	-1,5
2012	-5,9	-4,7	0,3	-2,7
2013	-6,8	-2,9	0,7	-4,0
2014	-6,5	-1,2	0,6	-3,8
2015	-7,5	-0,6	0,6	-4,4

Zdroj: LFSS en chiffres (2011 -16), Unedic 2008-15), vlastní zpracování

Pro nemocenské pojištění jsou ve výsledku v tabulce započteny také náklady a příjmy spojené se zdravotním pojištěním francouzského obyvatelstva. Příjmy z pojistného na sociální zabezpečení v posledních letech činily v průměru 58% celkových příjmů (Securite-sociale, 2016). Výdaje na peněžité dávky nemocenského pojištění se v posledních letech pohybují kolem 45% celkových nemocenských výdajů. Systém nemocenských dávek v rámci francouzského systému sociálního zabezpečení je v posledních letech v přebytku. Avšak problémem je rostoucí deficit v důsledku nákladné lékařské péče.

Rozpočet důchodového pojištění měl problém již v počátcích krize. S krizí se pouze prohloubil. Příjmy z odvodů na pojistné na důchodové pojištění v námi sledovaném období neklesaly, naopak rostly, avšak konstantně s příjmy rostly i výdaje na vyplácení důchodové dávky.

Kategorie pracovních úrazů a nemocí z povolání je v případě Francie nejméně deficitním odvětvím jejího pojistného systému. V pokrizovém období je znatelný propad způsobený zejména nárůstem výdajů na vyplácené dávky. V posledních letech jsou výdaje udržovány na konstantní úrovni a příjmy z důvodů pojistného oproti období po finanční krizi vzrostly.

Vybíráním pojistného na krytí nezaměstnanosti je ve Francii opět pověřen URSSAF. Smluvní systém pojištění pro případ nezaměstnanosti je řízen Státní unií pro zaměstnanost v průmyslu a obchodě (UNEDIC). Ta následně převádí vyplácení dávek na úřady práce. Z bilance je patrné, že saldo francouzské politiky zaměstnanosti bylo kladné pouze v roce 2008. V následujících letech vykazuje deficitní tendence. Z dlouhodobého hlediska dosahoval deficit nejvyšších hodnot v roce 2015, což ovlivnila ekonomická recese a s ní spojený nárůst nezaměstnanosti a tím vyšší výdaje na dávky v nezaměstnanosti.

2.4. Pojistné odvody jako podíl na HDP

Porovnání jednotlivých pojistných systémů je těžkým úkolem, neboť se jedná o systémy velmi komplexní a často odlišně fungující. V rámci příjmové politiky je nejlepším možným srovnávacím faktorem podíl příjmů z pojistného na sociální zabezpečení na HDP dané země. Následující tabulka shrnuje dostupná data, konkrétně příjmy z pojistného vyjádřené jako % HDP hrazeného jak zaměstnanci, tak zaměstnavateli pro ČR a Francii.

Tab. 4: Příjmy z pojistného na sociální zabezpečení jako podíl na HDP

rok	Zaměstnavatelé			Zaměstnanci		
	ČR	Francie	EU 28	ČR	Francie	EU28
2008	9,4	13,2	10,0	4,7	6,4	5,5
2009	9,7	13,6	10,6	4,7	6,6	5,8
2010	9,7	13,5	10,4	4,6	6,5	5,7
2011	9,7	13,7	10,4	4,6	6,5	5,8
2012	9,8	13,8	10,4	4,8	6,7	5,9
2013	9,9	13,9	-	4,9	6,8	-

Zdroj: Eurostat (2015), vlastní zpracování

Příjmy pojistných systémů jsou jedním z příjmů, které v rámci sociálního zabezpečení dané země umožňují poskytování dávek sociálního pojištění. Námi sledované pojistné systémy poskytují krytí proti stejným sociálním rizikům, avšak v rámci systému sociálního pojištění těchto zemí jsou tato rizika v rámci jednotlivých kategorií nemocenského a důchodového pojištění odlišně organizována. Například riziko invalidity ve francouzském systému spadá do problematiky nemocenského pojištění, avšak v českém systému je zařazeno do důchodových dávek.

Závěr

Příspěvky sociálního zabezpečení patří mezi nejmladší státní odvody, neboť k jejich masivnímu rozvoji docházelo zejména po druhé světové válce. V dnešní době je platba pojistného na sociální zabezpečení standardním prvkem systémů sociálního zabezpečení. Ovšem výnosy z pojistného se mezi jednotlivými státy značně liší, přičemž rozdíly jsou především způsobeny rozdílným přístupem k financování péče. V některých státech Evropské unie jsou příspěvky na sociální zabezpečení nejvýznamnější příjmovou položkou státního rozpočtu. Například v Portugalsku, Rakousku a Lucembursku je příspěvek na sociální zabezpečení v průměru vyšší než daň z příjmů fyzických osob. K těmto zemím můžeme zařadit i Českou republiku, kdy pojistné na sociální zabezpečení je ve výši 31,5% (zaměstnanec i zaměstnavatel), daň z příjmu fyzických osob činí 15% ze základu daně, tj. ze superhrubé mzdy. U osob samostatně výdělečně činných je pojistné 29,2% z 50% daňového

základu (jedná se o jinou výpočtovou hladinu jak u fyzických osob). V Německu a Francii je výše sociálního pojištění a daně z příjmu přibližně totožná. Ve většině zbylých členských zemí Evropské unie je vyšší daň z příjmů fyzických osob než sociální příspěvky (Gola, 2004).

Cílem příspěvku bylo poukázat, jaký vliv měla finanční a hospodářská krize na výběr pojistného a zda se tato krize projevila i ve fiskálních výdajích. Dopady krize na sledované pojistné systémy byly hodnoceny úhrnem výběru pojistného na sociální zabezpečení. V rámci českého systému sociálního zabezpečení došlo ve sledovaném období k poklesu příjmů na základě výběru pojistného na sociální zabezpečení, přičemž tento pokles byl způsoben zejména poklesem podnikatelských subjektů v zemi a nárůstem míry nezaměstnanosti. Příjmy z pojistných odvodů dosáhly předkrizové hodnoty až v roce 2014. Přestože příjmy z pojistného v rámci francouzského systému sociálního pojištění ve všech jeho odvětvích vykazují rostoucí trend, salda jednotlivých pojištění jsou deficitní. Propad na příjmové stránce jednotlivých odvětví sociálního pojištění není v pokrizovém období ve Francii tak markantní jak v ČR, avšak problémovou je zde zejména stránka výdajová. Problémem je ve Francii nákladnost poskytovaných dávek.

Srovnání ČR s Francií ukázalo, jak velký problém je v posledních letech s udržitelností jednotlivých systémů. Reformní tendence a další vládní opatření se snaží zefektivnit systém sociálního pojištění a zamezit štedrému vyplácení dávek. Systémy musí reagovat na nové potřeby evropské společnosti a je nezbytné, aby byly sociální systémy modernizovány.

Poděkování

Tento příspěvek vznikl v rámci projektu „Výzkum neziskového sektoru: alternativní přístupy“, č. MUNI/A/1022/2015.

Literatura

Duková, M. (2013). *Sociální politika*, 1nd ed. Praha: Grada.

Chiffres utiles. (2016) Ameli.fr. Paris: CNAMTS. Retrieved from: http://www.ameli.fr/employeurs/vos-demarches/chiffres-utiles/pensions-d-invalidite_herault.php

Krebs, V. (2015). *Sociální politika*. 6nd ed. Praha: Wolters Kluwer.

ČSSZ. (2016). *Česká správa sociálního zabezpečení*. Retrieved from: <http://www.cssz.eu/en/about-cssa/>

Le régime français de protection sociale.(2015). *Cleiss.fr*. Paris: Cleiss. Retrieved from: http://www.cleiss.fr/docs/regimes/regime_france0.html

Les chiffres clés de la Sécurité sociale 2014.(2015). *Securite-sociale.fr*. Paris: Direction de la Sécurité sociale. Retrieved from: http://www.securite-sociale.fr/IMG/pdf/chiffres_cles_2015_web.pdf

LFSS 2016 en chiffres.(2016). *Securite-sociale.fr*. Paris: La direction de la Sécurité sociale. Retrieved from: http://www.securite-sociale.fr/IMG/pdf/lfss_2016_en_chiffres.pdf

Nemocenské pojištění v roce 2016.(2016) *Ministerstvo práce a sociálních věcí*. Praha: MPSV. Retrieved from: <http://www.mpsv.cz/cs/7>

Net social contributions % of GDP. (2015). *Ec.europa.eu*. EU: Eurostat. Retrieved from: <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tec00019&language=en>

Průša, L., Víšek, P., Jahoda, R.(2014) *Alchymie nepojistných sociálních dávek*. 1nd ed. Praha: Wolters Kluwer.

Régime général. (2014). *Ecosante.fr*. Paris: Eco Santé. Retrieved from: <http://www.ecosante.fr/DEPAFRA/800390.html>

SITUATION FINANCIERE DE L'ASSURANCE CHOMAGE.(2015) *Unedic.org*. Paris: UNEDIC, Retrieved from: http://www.unedic.org/sites/default/files/unedic-prevision_financiere_2015-2016_octobre_2015.pdf

Social benefits by function % of total benefits.(2015). *Ec.europa.eu*. EU: Eurostat. Retrieved from: <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tps00106&language=en>

Social protection receipts by type % of GDP.(2015). *Ec.europa.eu*. EU: Eurostat. Retrieved from: <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tps00108&language=en>

Comparative Tables Database.(2016) *Mutual Information System on Social Protection*. EU: Missoc. Retrieved from: <http://www.missoc.org/MISSOC/INFORMATIONBASE/COMPARATIVETABLES/MISSOCDATABASE/comparativeTableSearch.jsp>

Expenditure on social protection % of GDP.(2015). *Ec.europa.eu*. EU: EUROSTAT, 2015 Retrieved from: <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/web/table/description.jsp>

Wildmannová, M.(2015). What is the future of public expenditure in the European countries? In Oleg Deev, Veronika Kajurová, Jan Krajíček. *Proceedings of the 12th international Scientific Conference European Financial Systems 2015*. Brno: Masaryk University, pp. 678-685.

Contact

Mirka Wildmannová

Ekonomicko-správní fakulta MU Brno

Lipová 41a, Brno

mirkaw@econ.muni.cz
